

Ks. STANISŁAW PIECH (Kraków)

MŁODZIEŻ GALICYJSKA W WIEDEŃSKICH ZAKŁADACH TEOLOGICZNYCH (1772–1914)

W roku 1772 Austria, Prusy i Rosja dokonały pierwszego rozbioru Polski. Austria zagarnęła wówczas południową jej część, którą nazywała Królestwem Galicji i Lodomerii. Na tym terenie znajdowało się około 850 parafii obrządku łacińskiego należących do archidiecezji lwowskiej i diecezji przemyskiej, cała zawiślańska część diecezji krakowskiej, większa część diecezji chełmskiej oraz części diecezji kamienieckiej i łuckiej. W 1786 r. z galicyjskich terenów diecezji krakowskiej utworzono diecezję tarnowską. W zaborze austriackim znalazło się przeszło 3400 parafii obrządku greckokatolickiego. Były to całe diecezje: przemyska i halicka, znaczne obszary diecezji lwowskiej i części diecezji chełmskiej, kamienieckiej i łuckiej. W Galicji znalazła się także archidiecezja lwowska obrządku ormiańskiego.

Posługa duszpasterska wśród wiernych tych diecezji wymagała ciągłego dopływu nowych kadr kapłańskich. W granicach pierwszego zaboru austriackiego znalazło się sześć łacińskich diecezjalnych seminariów duchownych. Trzy z nich były w diecezji przemyskiej (Brzozów, Przemyśl, Sambor), dwa w archidiecezji lwowskiej (obydwa we Lwowie) i jedno w diecezji chełmskiej (Zamość). Galicyjska część diecezji krakowskiej nie posiadała własnego seminarium, chociaż liczyła około 400 parafii. Po dłuższych pertraktacjach rząd zgodził się, aby młodzież duchowna z tego terenu kształciła się w Krakowie. We Lwowie działał alumnat papieski (Collegium Pontificum) prowadzony przez teatynów. Kształcili się w nim klerycy unicy obrządku ormiańskiego i greckiego. Na terenie pierwszego zaboru austriackiego nie było greckokatolickich diecezjalnych seminariów duchownych.

GALICJA W ORBICIE JÓZEFIŃSKIEJ POLITYKI KOŚCIELNEJ

Kościół katolicki na ziemiach zabranych Polsce został od razu włączony w panujący w Austrii od schyłku XVIII wieku system polityczno-kościelny zwany józefinizmem. System ten wyrosły na gruncie Oświecenia dążył do całkowitego podporządkowania Kościoła państwu i przeprowadzenia jego wewnętrznej reformy niezależnie od władzy

kościelnej. Podstawowe zasady józefińskiej polityki kościelnej polegały, obok całkowitego uzależnienia Kościoła od państwa, na ograniczeniu prerogatyw Stolicy Apostolskiej, reformie wychowania i wykształcenia duchowieństwa, unowocześnieniu form duszpasterskich, reorganizacji kościelnej struktury terytorialnej, ograniczeniu wielu przejawów życia i kultu religijnego, zniesieniu zakonów kontemplacyjnych, sekularyzacji części majątków kościelnych i reformie systemu finansowania instytucji kościelnych (Fundusz Religijny).

Gruntowna reforma studiów teologicznych przeprowadzona przez Franza Stephana Rautenstraucha, dziekana Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Wiedeńskiego, znacznie ograniczała scholastykę. Powiększała natomiast zakres studium Pisma świętego, patrologii i historii Kościoła. Wprowadziła teologię pastoralną jako samodzielną dyscyplinę wraz z ćwiczeniami z homiletyki i katechetyki. Postanowiono, że studium teologiczne będzie miało charakter uniwersytecki. W wykształceniu i wychowaniu duchowieństwa przyjęto jednak zasadę uformowania kapłana na lojalnego urzędnika państwowego¹. Celowi temu służyły także obowiązujące w uczelniach teologicznych nakazane przez rząd podręczniki pisane w duchu febronianizmu i józefinizmu. Najbardziej skuteczną metodą osiągnięcia takiej formacji kleru miało być wychowywanie wybranych zdolniejszych alumnów w duchu józefinizmu, patriotyzmu austriackiego i całkowitej lojalności wobec rządu w specjalnie utworzonych w Wiedniu instytucjach i wykształcenie ich na Wydziale Teologicznym, wiodącego w monarchii Uniwersytetu Wiedeńskiego. Uformowani tam księża stanowili kadre przyszłych biskupów, wyższych urzędników kościelnych, profesorów uczelni teologicznych i nauczycieli gimnazjalnych kształtujących państwo-kościelne postawy ogółu duchowieństwa i wiernych.

KRÓLEWSKIE GRECKOKATOLICKIE SEMINARIUM DUCHOWNE

Ogólnie znany był niski poziom wiedzy teologicznej księży unickich. W celu wykształcenia elity duchowieństwa greckokatolickiego w całej monarchii cesarzowa Maria Teresa założyła w 1775 r. w Wiedniu, przy kościele Św. Barbary, Królewskie Greckokatolickie Seminarium Duchowne (Das königliche griechisch-katholische Seminar zur heiligen Barbara in Wien) zwane „Barbareum”. Poszczególne diecezje obrządku greckokatolickiego całej monarchii naddunajskiej otrzymały w nim po kilka miejsc dla swoich kleryków. Początkowo umieszczono

¹ B. Kumor, *Ustrój Kościoła katolickiego w zaborze austriackim (1772–1815)*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, t. 2, cz. 1, Poznań–Warszawa 1979, s. 278–280, 285–287; T. Śliwa, *Kościół greckokatolicki w zaborze austriackim (1772–1815)*, jw., s. 288–289, 295; H. Wereszycki, *Historia Austrii*, Wrocław 1986, s. 144–145, 149–151.

w nim 20 alumnów, których liczbę wkrótce podniesiono do 48. Archidiecezja lwowska i diecezja przemyska otrzymały po 6 miejsc każda. Dwa miejsca przyznano dla bazylianów galicyjskich. Pierwsi klerycy przyjechali do Wiednia już w październiku 1775 r. Cesarzowa zaprosiła ich do Schönbrunnu, poleciła pokazać im pałac i ogród oraz podjęła ich podwieczorkiem. Kiedy w roku 1778 opuszczali seminarium po ukończeniu studiów, zaprosiła ich do siebie i podjęła obiadem. Podobny zaszczyt spotkał absolwentów w 1780 r.² Alumni studiowali na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Wiedeńskiego. Wychowankami seminarium byli: metropolici lwowscy (halicycy) kard. Michał Lewicki i Antoni Angellowicz, biskup lwowski Mikołaj Skorodyński oraz profesor Uniwersytetu Lwowskiego Michał Harasiewicz.

W roku 1783 cesarz Józef II zamknął wszystkie seminaria diecezjalne i utworzył seminaria generalne. Dla galicyjskich diecezji łacińskich utworzono seminarium generalne we Lwowie. W tym samym roku otwarto także we Lwowie seminarium generalne dla wszystkich greckokatolickich diecezji cesarstwa. Do seminarium tego włączono alumnów z rozwiązanego w 1783 r. greckokatolickiego seminarium duchownego przy kościele Św. Barbary w Wiedniu. W roku 1784 zniesiono także papieskie kolegium teatynów we Lwowie, a jego alumnów wcielono do seminarium generalnego. Pierwszym rektorem unickiego seminarium generalnego został, wspomniany już, A. Angellowicz, późniejszy pierwszy metropolita odnowionej metropolii halickiej ze stolicą biskupią we Lwowie. Seminaria generalne były całkowicie podporządkowane władzom państwowym. Studia w obydwóch seminariach odbywały się zasadniczo na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Lwowskiego. Jedynie część wykładów była prowadzona w zabudowaniach seminaryjnych. W roku 1790 cesarz Leopold II rozwiązał seminaria generalne w całym cesarstwie i zezwolił biskupom na otwarcie seminariów diecezjalnych. Łacińskie seminarium generalne we Lwowie działało jednak aż do 1819 r. Rozwijające się nadal pod bezpośrednim kierownictwem rządu unickie seminarium generalne przetrwało aż do 1893 r., ale kształciło już tylko alumnów greckokatolickich diecezji galicyjskich.

WIEDEŃSKI CESARSKO-KRÓLEWSKI KONWIKT MIEJSKI

Cesarstwo borykało się z brakiem wystarczającej liczby księży dla zaspokojenia potrzeb duszpasterskich poszczególnych diecezji. Odczu-

² W. Chotkowski, *Historia polityczna Kościoła w Galicji za rządów Marii Teresy*, t. 2, Kraków 1909, s. 229; H. Zschokke, *Die theologischen Studien und Anstalten der katholischen Kirche in Österreich*, Wien-Leipzig 1894, s. 546-548; W. Tokarz, *Galicja w początkach ery józefińskiej w świetle ankiety urzędowej z roku 1783*, Kraków 1909, s. 384-385.

wano także potrzebę gruntowniejszej formacji intelektualnej i ascetycznej duchowieństwa.

W celu powiększenia liczby księży i lepszego ich wykształcenia cesarz Franciszek I stworzył 1 XI 1802 r. Wiedeński Cesarsko-Królewski Konwikt Miejski (Wiener k. k. Stadtconvict), którego prowadzenie powierzył pijarom. Ordynariaty galicyjskie z dużym zadowoleniem przyjęły wiadomość o możliwości kształcenia wybranych swoich uczniów w stolicy cesarstwa. W warunkach bowiem ustalonej przez rząd liczby kleryków z poszczególnych diecezji w seminarium generalnym mogli na miejsce wysłanych przyjąć nowych kandydatów do kapłaństwa. Wysłani zaś do Wiednia uczniowie mogli uzyskać tam wykształcenie wyższe niż we Lwowie. Kandydatów wybierano spośród celujących absolwentów filozofii, którzy odznaczali się wybitniejszymi zdolnościami i przykładowym zachowaniem. Później wysyłano także kleryków, którzy rozpoczęli studium teologii. W konwikcie jednak, bez względu na to, czy ukończyli pierwszy czy drugi rok teologii we Lwowie, musieli odbyć cały kurs teologii w Uniwersytecie Wiedeńskim³.

W konwikcie wychowywała się część uczniów Książęco-Arcybiskupiego Seminarium Duchownego (Das führsterzbischöfliche Klerikalseminar) w Wiedniu i klerycy z innych łacińskich diecezji cesarstwa, szczególnie z archidiecezji ołomuńskiej i diecezji galicyjskich. Uczniowie, jak już wspomniano, studiowali na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Wiedeńskiego⁴. *Matricula inclytæ Facultatis Theologicæ Viennensis* z 1802 r. odnotowała tylko jednego studenta z Galicji. Był nim Andrzej Alojzy Ankwicz⁵, kleryk diecezji tarnowskiej, późniejszy metropolita lwowski obrządku łacińskiego, jeden z inspiratorów odrodzenia religijnego i narodowego w Galicji. W latach 1804–1806 lwowskie Seminarium Generalne obrządku łacińskiego miało przyznanych w konwikcie 9 miejsc stypendialnych, po 3 dla każdej diecezji (archidiecezji lwowskiej, diecezji przemyskiej i tarnowskiej). W roku 1804 greckokatolickie diecezje galicyjskie (lwowska i przemyska) otrzymały w konwikcie 15 miejsc⁶. W tym roku zapisano na Uniwersytet 8 uczniów (4 obrządku łacińskiego i 4 obrządku greckokatolickiego). Do konwiktu przyjmowano także kleryków archidiecezji lwowskiej obrządku ormiańskiego.

W roku 1805 na pierwszy kurs na Wydziale Teologicznym zapisało się 14 uczniów z konwiktu (10 kleryków łacińskich, 3 obrządku greckokatolickiego).

³ M. Rechowicz, *Studia uczniów w galicyjskim Seminarium Generalnym (1790–1819)*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 2:1955, s. 102–104; H. Zschokke, jw., s. 527–528, 1033–1034.

⁴ A. Wappler, *Geschichte der theologischen Facultät der k. k. Universität zu Wien*, Wien 1884, s. 223–224; H. Zschokke, jw., s. 528.

⁵ Universitätsarchiv, Wien (UAW), Th 22: *Matricula inclytæ Facultatis Theologicæ Viennensis (1760–1850)*, s. 14.

⁶ M. Rechowicz, jw., s. 104; H. Zschokke, jw., s. 528.

kokatolickiego i 1 obrządku ormiańskiego); w roku 1811 zaś 12 alumnów, w tym 9 obrządku greckokatolickiego (archidiecezja lwowska – 5, diecezja przemyska – 4) i tylko 3 obrządku łacińskiego (archidiecezja lwowska – 2, diecezja przemyska – 1)⁷. W roku 1819 dla diecezji galicyjskich obrządku łacińskiego i greckiego przyznano w konwicie 40 stypendiów. Nie zawsze były one jednak wszystkie obsadzone. Niekiedy bowiem przełożeni nie dysponowali wymaganą liczbą odpowiednich kandydatów. Nie wszyscy zaś z wytypowanych kleryków odznaczali się ambicją i zapałem do dalszych studiów w surowej dyscyplinie i z dala od ojczystego kraju.⁸ W konwicie przebywali niekiedy także pojedynczy doktoranci przygotowujący swoje dysertacje w Uniwersytecie Wiedeńskim. Konwikt mieścił się przy Universitätsplatz 750.

Według imiennych wykazów, zawartych w *Personal-Stand der Säkular und Regular Geistlichkeit der erzbischöflichen Wiener* z lat 1833–1848 w konwicie wychowywało się w tym okresie ogółem 85 alumnów galicyjskich diecezji łacińskich (Przemyśl – 30, Lwów – 28, Tarnów – 27) i 84 z diecezji greckokatolickich (Przemyśl – 44, Lwów – 40) oraz 5 z archidiecezji lwowskiej obrządku ormiańskiego. Liczby te zestawiono w poniższej tabeli.

Tabela 1

Liczba galicyjskich alumnów w wiedeńskim Konwicie Miejskim w latach 1833–1848

Obrządek	Diecezja	Liczba alumnów	Łącznie
Rzymskokatolicki	Przemyśl	30	85
	Lwów	28	
	Tarnów	27	
Greckokatolicki	Przemyśl	44	84
	Lwów	40	
Ormiańskokatolicki	Lwów	5	5
	Razem	174	174

Źródło: *Personal-Stand der Säkular und Regular Geistlichkeit der Wiener Erzdiöcese* z lat 1833–1848.

W sumie w ciągu ostatnich 15 lat działalności Konwikt przeszło przez niego 174 kleryków galicyjskich, co stanowiło około 75% ogółu uczącej się tam młodzieży duchownej. Konwikt działał do 1848 r., w którym został rozwiązany. Ogółem w latach 1802–1848, w ciągu 46 lat działalności Konwikt wychowywało się w nim, według aktualnego

⁷ UAW Th 22: *Matricula*, s. 14–15, 19–20, 32.

⁸ M. Rechowicz, jw., s. 104.

stanu badań, 408 alumnów galicyjskich, którzy równocześnie byli studentami Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Wiedeńskiego⁹.

Wychowankami konwiktów byli dwaj promotorzy odrodzenia religijnego i narodowego w Galicji: Michał Korczyński, biskup przemyski obrządku łacińskiego i Józef Wojtarowicz, biskup tarnowski. Alumnem konwiktów był także późniejszy biskup przemyski obrządku greckokatolickiego Jan Śnigurski, były dziekan Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Wiedeńskiego. W konwiktach wykształcili się przyszli profesorowie Uniwersytetu lwowskiego: Marcin Barwiński i Onufry Krynicki oraz Uniwersytetu Jagiellońskiego: Jan Schindler, późniejszy prezes Senatu Wolnego Miasta Krakowa.

GRECKOKATOLICKIE SEMINARIUM CENTRALNE

Wkrótce po zniesieniu konwiktów biskupi greckokatolicki z Galicji: metropolita lwowski Michał Lewicki i biskup przemyski Grzegorz Jachimowicz wnieśli 30 XI 1849 r. prośbę do cesarza o przywrócenie tego zakładu w Wiedniu. Biskupi argumentowali, że ponad 2 mln Rusinów, w większej części biednych i gorzej wykształconych, pilnie potrzebuje odpowiednio przygotowanych duszpasterzy. Od roku 1848 kandydaci do stanu duchownego mogli uczęszczać jedynie do krajowych zakładów teologicznych, których niestety było bardzo niewiele. Ponadto brakowało dla nich odpowiednio wykształconej kadry naukowo-dydaktycznej. Biskupi prosili cesarza, aby przynajmniej niektórzy utalentowani klerycy mogli kończyć studia teologiczne w Uniwersytecie Wiedeńskim. Kulturalno-naukowa atmosfera Wiednia, liczne i różnorodne biblioteki, muzea, galerie obrazów, dzieła sztuki kościelnej i świeckiej stwarzały możliwości gruntownego wykształcenia, nieosiągalne w jakimś prowincjonalnym mieście. Podnoszono także, że przez wykształcenie tych kleryków w Wiedniu krzewiłaby się wśród Rusinów również znajomość języka, kultury i nauki niemieckiej. Studia razem z klerykami innych narodowości wyrabiałaby i umacniały wśród nich patriotyczną świadomość przynależności do jednej wielonarodowej Ojczyzny. Wykształceni tam księża byłiby lojalni wobec państwa. Do konwiktów tego winno być przyjętych 20 alumnów galicyjskich, a mianowicie 10 z archidiecezji lwowskiej i 10 z diecezji przemyskiej. Przełożonym tego zakładu mógłby być każdorazowy proboszcz greckokatolickiej parafii św. Barbary. Prośbę tę poparła konferencja biskupów austriackich obradująca w Wiedniu w 1849 r. Wkrótce potem greckokatolicki biskupi Węgier i Siedmiogrodu zwrócili się do cesarza z prośbą, aby do tego seminarium przyjęto również 24 alumnów z ich diecezji. Minister wy-

⁹ UAW Th 22: *Matricula*; THK 53.1, 3-6, 8-12, 14-16, 18-21 Katalog über die Hörer der theologischen Studien (1811-1852).

znań i oświaty Leo hr. von Thun und Hohenstein pozytywnie zaopiniował do cesarza te próśby biskupów.

Cesarz Franciszek Józef I dnia 13 VII 1851 r. polecił otworzyć w Wiedniu Grekokatolickie Centralne Seminarium (Das griechisch-katholische Zentralseminar in Wien) dla wybranych alumnów obrządku grekokatolickiego ze wszystkich diecezji monarchii. Zakład rozpoczął swoją działalność z początkiem roku szkolnego 1852/53. Archidiecezja lwowska i diecezja przemyska otrzymały w seminarium po 10 miejsc stypendialnych każda. Wszystkich miejsc było 41 wraz z dwoma dla doktorantów z diecezji lwowskiej i przemyskiej, którzy równocześnie mieli pomagać prefektowi studiów. Na czele zakładu stał rektor, którym był każdorazowy proboszcz parafii św. Barbary. Do seminarium na prośbę biskupa przyjmowano, po ukończeniu gimnazjum, młodzieńców wyróżniających się zdolnościami, pilnością i moralnością. Na wniosek metropolity lwowskiego zostały zarezerwowane trzy miejsca dla galicyjskich bazylianów. W roku 1857 zmniejszono liczbę stypendiów dla diecezji lwowskiej i przemyskiej do 9 dla każdej. W roku 1873 alumni grekokatolickich diecezji na Węgrzech i w Siedmiogrodzie zostali odwołani z Wiednia i umieszczeni w seminariach węgierskich. Odeszło 21 kleryków. W seminarium pozostało zaledwie 23 alumnów archidiecezji lwowskiej i diecezji przemyskiej. Dalsze istnienie zakładu stanęło pod znakiem zapytania. Za jego utrzymaniem opowiedzieli się nie tylko zainteresowani galicyjscy biskupi grekokatoliccy, lecz także minister wyznań i oświaty Karl von Stremayr, który podkreślał ważność tego zakładu dla ówczesnej orientacji kościelnej i politycznej. Tymczasowo utrzymywano więc działalność seminarium. Dalsze jego istnienie zostało potwierdzone decyzją cesarską z 31 VII 1875 r.

Po odejściu kleryków z Węgier i Siedmiogrodu ogólny stan osobowy seminarium stanowili: rektor, będący – jak już wspomniano – równocześnie proboszczem parafii św. Barbary, ojciec duchowny (Spiritual), którym był wikariusz tej parafii, 2 doktorantów i po 10 alumnów z archidiecezji lwowskiej i diecezji przemyskiej oraz 2 z diecezji Körös (Kreuz, dziś: Krizevci) w Chorwacji i 3 kleryków z galicyjskiej prowincji zakonu bazylianów. Po otwarciu nowego gmachu uniwersytetu i wyprowadzeniu się tam poszczególnych fakultetów, seminarium zostało przeniesione z Schönlaterngasse 10, gdzie mieściło się dotychczas, do budynków przy Universitätsplatz 1.

W roku 1885 zostało odesłanych z seminarium 2 kleryków diecezji Körös do Zagrzebia (Agram). W tym samym roku erygowano w Galicji grekokatolicką diecezję stanisławowską, której przyznano także kilka miejsc stypendialnych w Seminarium Centralnym w Wiedniu. W tym czasie Grekokatolickie Seminarium Centralne liczyło 25 alumnów, a mianowicie 10 z archidiecezji lwowskiej, 9 z diecezji przemyskiej

i 6 ze stanisławowskiej. W tej liczbie znajdowały się także dwa stypendia dla doktorantów.

Alumni uczęszczali na wykłady na Uniwersytet Wiedeński. Poza obowiązującymi studiami teologicznymi słuchali także, w wolnym czasie, wykładów na wydziałach: filozoficznym i prawa. W studium zaś domowym prowadzonym w budynku seminarium uczyli się śpiewu i liturgiki cerkiewnej¹⁰.

Wedle imiennych wykazów alumnów Greckokatolickiego Seminarium Centralnego, podanych w *Personal-Stand der Säcular und Regular Geistlichkeit der Wiener Erzdiöcese* z lat 1869–1893, kształciło się tam w owym czasie 184 kleryków galicyjskich, w tym 93 z archidiecezji lwowskiej, 78 z diecezji przemyskiej i 13 ze stanisławowskiej. W tabeli 2 zestawiono liczby alumnów poszczególnych diecezji unickich.

Tabela 2

Liczba alumnów galicyjskich w Greckokatolickim Seminarium Centralnym w latach 1869–1893

Diecezja	Liczba alumnów
Lwów	93
Przemysł	78
Stanisławów	13
Razem	184

Źródło: *Personal-Stand der Säcular und Regular Geistlichkeit der Wiener Erzdiöcese* z lat 1869–1893.

W okresie 41 lat działalności zakładu wychowało się w nim ogółem 300 alumnów galicyjskich obrządku greckokatolickiego¹¹. Seminarium Centralne istniało do 1893 r. Dnia 13 VII tegoż roku cesarz Franciszek Józef I rozwiązał ten zakład i zezwolił biskupom na utworzenie greckokatolickich seminariów diecezjalnych we Lwowie, w Przemysłu i Stanisławowie¹².

Wiedeńskie Greckokatolickie Seminarium Centralne odegrało dużą rolę w wykształceniu elity galicyjskiego duchowieństwa unickiego. Wyszło z niego wielu późniejszych doktorów teologii Uniwersytetu Wiedeńskiego, wielce zasłużonych dla Kościoła. Wśród nich był Julian Pełesz, były rektor tego seminarium, późniejszy pierwszy biskup diecezji stanisławowskiej, a następnie przemyskiej. Wychowankami zakładu byli profesorowie Uniwersytetu Lwowskiego: Jan Bartoszewski, Józef Komarnicki i Tytus Myszkowski.

¹⁰ H. Zschokke, jw., s. 550–556.

¹¹ UAW Th 35: *Matricula* (1851–1916).

¹² H. Zschokke, jw., s. 1041–1042.

„FRINTANEUM”

W pierwszej połowie XIX wieku pod wpływem duchownych i świeckich skupionych wokół św. Klemensa Hofbauera nastąpiło odrodzenie religijne w Austrii. W kręgu oddziaływania św. Klemensa pozostawał Jakub Frint (1766–1834), proboszcz dworu cesarskiego (Hof- und Burgpfarrer), późniejszy biskup diecezji Sankt Pölten. Ten wybitny przedstawiciel austriackiej restauracji katolickiej dostrzegał spustoszenia w szkolnictwie teologicznym dokonane przez józefinizm. Reforma studiów, mimo swoich niewątpliwych osiągnięć na odcinku wprowadzenia do wykładu nowych dyscyplin i metod nauczania, miała przede wszystkim na celu wykształcenie posłusznych urzędników państwowo-kościelnego systemu politycznego. Doprowadziło to do obniżenia poziomu nauk teologicznych w Austrii, tym bardziej że pobieranie nauki w uczelniach zagranicznych było zakazane. Nie można było kształcić się także w Rzymie w Collegium Germanicum lub Hungaricum. Studia w Wiecznym Mieście dawały bowiem szerszy horyzont kościelny i mocniej wiązały księży ze Stolicą Apostolską. To zaś kłóciło się z józefińską koncepcją wychowania duchowieństwa. Na skutek takiej polityki naukowej rządu uczelniom teologicznym wkrótce zaczął dokuczać dotkliwy brak odpowiednio wykształconych profesorów i wychowawców młodzieży duchownej. Frint dostrzegał te problemy i starał się im zaradzić przez utworzenie w Wiedniu specjalnego zakładu naukowego dla księży ze wszystkich diecezji monarchii, w którym w duchu restauracji katolickiej i przewyciężenia józefinizmu wykształciłaby się elita duchowieństwa, przyszli odnowiciele i reformatorzy życia kościelnego i religijnego wielonarodowego państwa Habsburgów.

Na skutek zabiegów Frinta cesarz Franciszek I utworzył w 1816 r. elitarny Wyższy Instytut Naukowy dla Księży Diecezjalnych u św. Augustyna w Wiedniu (Das k. und k. höhere Bildungsanstalt für Weltpriester zum hl. Augustin in Wien). Instytut został umieszczony w skazanym na wymarcie klasztorze augustianów bosych przy kościele Św. Augustyna (Augustinerstrasse 7). Dlatego nazywano go krótko „Augustineum”¹³.

Na czele instytutu stał każdorazowy proboszcz dworu cesarskiego. Pomagali mu dyrektorzy studiów. Za formację ascetyczną był odpowiedzialny ojciec duchowny. Przełożonych tych, będących zwykle docentami Uniwersytetu Wiedeńskiego, mianował cesarz na wniosek proboszcza dworu. Rekrutowali się oni z różnych narodowości wchodzących w skład monarchii i bywali równocześnie wikariuszami pa-

¹³ E. Hosp, *Zwischen Aufklärung und katholischer Reform*, Wien 1961, s. 69–71; F. Loidl, *Das Augustiner-Kloster bei der Wiener Hofburg*, Wien 1948, s. 25–26; A. Wappler, jw., s. 224–225.

rafii dworskiej. Instytut był utrzymywany z Funduszu Religijnego. Przez pierwsze 10 lat, aż do objęcia posługi biskupiej w diecezji Sankt Pölten, Frint sam kierował instytutem. Od jego nazwiska, w uznaniu położonych przez niego niepospolitych zasług na polu kształcenia i wychowania duchowieństwa monarchii naddunajskiej, zakład ten przeszedł do historii jako „Frintaneum”.

Do instytutu przyjmowani byli z reguły księża, którzy studia teologiczne w seminariach duchownych ukończyli z wynikiem celującym i nie przekroczyli 30 roku życia. Wielu księży po ukończeniu Konwiktów, a później Greckokatolickiego Seminarium Centralnego, kształciło się nadal w Augustineum. Rzadko przyjmowano także kleryków ostatnich lat studiów seminaryjnych. Najwyższe zwierzchnictwo nad instytutem było zarezerwowane cesarzowi, który na prośbę biskupa, popartą wnioskiem głównego przełożonego zakładu, przyjmował kandydata na studia¹⁴.

W warunkach józefińskiej zależności Kościoła od państwa „Augustineum” wychowywało elitę duchowieństwa o pogłębionej świadomości kościelnej i wyróżniającą się poziomem wiedzy teologicznej i ascezą życia kapłańskiego. Wielu uformowanych tam wtedy księży stało się promotorami odrodzenia religijnego w monarchii Habsburgów. Z tego względu warto nieco dłużej zamyślić się nad praktykowanymi w tym zakładzie środkami formacji duchowej i intelektualnej. Wzorem dla Frinta były seminaria sulpicjańskie. Życie codzienne w instytucie ujęte w surowe ramy regulaminu biegło swoistym rytmem. Pobudka odbywała się latem o godz. 5⁰⁰, w zimie zaś o 6⁰⁰. Po upływie pół godziny księża wspólnie odmawiali modlitwy poranne i *matutinum* z brewiarza. Msze święte odprawiali w różnych kościołach wiedeńskich. Po śniadaniu oddawali się studium bądź w uniwersytecie, bądź na miejscu w instytucie. Codziennie przed południem jeden z dyrektorów wygłaszał półgodzinny odczyt w języku łacińskim na wybrany przez siebie temat. W porze południowej, pół godziny przed obiadem, wszyscy gromadzili się na wspólnej lekturze o życiu, działalności i pismach Ojców Kościoła. Potem szli do refektarza na obiad. Po półgodzinnym odpoczynku znowu wracali do nauki. Przed kolacją wspólnie odmawiali kompletę, po której czytali pisma Ojców Kościoła. Następnie wszyscy udawali się na kolację, po której była zaledwie półgodzinna rekreacja wykorzystywana zazwyczaj na przyjacielskie rozmowy. Potem studenci szli na wieczorne modlitwy połączone z czytaniem Pisma świętego wraz z praktycznym komentarzem. Słuchali krótkiej konferencji ascetycznej wygłaszanej zazwyczaj przez jednego ze studiujących księży. Później mogli się jeszcze uczyć w swoich pokojach do godz. 22⁰⁰, po czym następowała cisza nocna.

¹⁴ H. Zschokke, jw., s. 575; E. Hosp, jw., s. 77–78.

W wychowaniu kładziono nacisk na kulturę osobistą studenta, znajomość literatury teologicznej i umiłowanie lektury. Dużą wagę przywiązywano do formacji duchowej. Księża dwa razy w roku odprawiali obowiązkowe rekolekcje. Spowiadali się przynajmniej raz w miesiącu. Codziennie odprawiali rozmyślanie i wysłuchiwali konferencji ojca duchownego.

Celem naukowym „Frintaneum” było uzyskanie przez studentów stopnia doktorskiego przynajmniej po trzech latach studiów. Księża, mający już ukończone studia teologiczne, zwykle nie uczęszczali na podstawowe studium teologii w Uniwersytecie Wiedeńskim. Niejednokrotnie jednak słuchali wykładów, które uważali za potrzebne do pomyślnego złożenia rygorozów doktorskich. Wielu uczęszczało na zajęcia z dyscyplin, które ich szczególnie interesowały. Pozostawali w kontaktach z profesorami przedmiotów, z zakresu których pisali swoje dySSERTACJE¹⁵. Seminaria naukowe, będące w uniwersyteckim systemie nauczania najważniejszą metodą dydaktyczną zaprawiającą studentów do pracy naukowej w wiedeńskim Wydziale Teologicznym, wprowadzono dopiero w roku akademickim 1899/1900¹⁶.

Na kierunku wychowania bardzo zaciężała zależność instytutu od cesarza. Zakład związany z kaplicą zamkową pozostawał pod szczególną opieką monarchy. Cesarz co pół roku otrzymywał od przełożonych opinie o zachowaniu i postępkach w nauce poszczególnych księży studentów. Podobną opinię w tych samych odstępach czasowych przesyłano także biskupom diecezji, do których należeli owi księża. Posługa liturgiczna księży instytutu w kaplicy zamkowej pozwalała cesarzowi osobiście poznać każdego z nich. W zakładzie szczególnie pielęgnowano patriotyzm austriacki¹⁷.

Wśród duchowieństwa wiedeńskiego księży z „Augustineum” wyróżniali się sutanną przepasaną jasnoniebieskim jedwabnym pasem. Do tego stroju należał także obcisły czarny płaszcz i kapelusz z trójkątnie wywiniętym rondem¹⁸. W roku 1914 instytut został przeniesiony na Habsburgergasse 7. Działał do końca roku akademickiego 1918/19¹⁹.

W latach 1816–1919 wykształciło się w nim 179 księży galicyjskich, w tym z diecezji obrządku łacińskiego 116 (Tarnów – 40, Lwów

¹⁵ E. Hosp, jw., s. 71, 73–75; H. Zschokke, jw., s. 575–576; W. Goldenits, *Das höhere Priester-Bildungs-Institut für Weltpriester zum hl. Augustin in Wien oder „Das Frintaneum” bzw. „Das Augustineum”*, Wien 1969, s. 49–54, 57–60 [Diss. Mschr. Fakultätsbibliothek für katholische Theologie an der Universität Wien.].

¹⁶ M. Liebmann, *Die Errichtung der wissenschaftlichen Seminare an der Wiener Theologischen Fakultät um die Jahrhundertwende*, [w:] *Ecclesia peregrinans, Josef Lenzenweger zum 70. Geburtstag*, hrsg. von K. Amon, B. Primetshofer, K. Rehberger, Wien 1986, s. 265–283.

¹⁷ E. Hosp, jw., s. 72, 77–78; H. Zschokke, jw., s. 575.

¹⁸ H. Zschokke, jw., s. 575.

¹⁹ E. Hosp, jw., s. 81; E. Loidl, jw., s. 26.

– 37, Przemyśl – 29, Kraków – 10) i 61 z diecezji obrządku greckiego (Lwów – 33, Przemyśl – 19, Stanisławów – 9) oraz dwóch z archidiecezji lwowskiej obrządku ormiańskiego. Liczby te, zestawione w tabeli 3, łatwiej rzucają się w oczy.

Tabela 3

Liczba księży diecezji galicyjskich – wychowanków „Frintaneum” w latach 1816–1919

Obrządek	Diecezja	Liczba księży	Łącznie
Rzymskokatolicki	Tarnów	40	116
	Lwów	37	
	Przemyśl	29	
	Kraków	10	
Greckokatolicki	Lwów	33	61
	Przemyśl	19	
	Stanisławów	9	
Ormiańsko-katolicki	Lwów	2	2
Razem		179	179

Źródło: Diözesanarchiv Wien, *Instituts-Protokoll des Frintaneums*, Bd. 1–6.

Spośród tych wychowanków instytutu stopień doktora teologii w Uniwersytecie Wiedeńskim osiągnęło 98 księży, w tym 67 obrządku łacińskiego (Tarnów – 27, Lwów – 22, Przemyśl – 13, Kraków – 5), 30 obrządku greckiego (Lwów – 14, Przemyśl – 9, Stanisławów – 7) i jeden ksiądz obrządku ormiańskiego. Liczby te zestawiono w tabeli 4:

Tabela 4

Liczba księży diecezji galicyjskich – wychowanków „Frintaneum”, doktorów teologii Uniwersytetu Wiedeńskiego w latach 1816–1919

Obrządek	Diecezja	Liczba doktorów	Łącznie
Rzymskokatolicki	Tarnów	27	67
	Lwów	22	
	Przemyśl	13	
	Kraków	5	
Greckokatolicki	Lwów	14	30
	Przemyśl	9	
	Stanisławów	7	
Ormiańsko-katolicki	Lwów	1	1
Razem		98	98

Źródło: Universitätsarchiv Wien: M 31, Prom. Prot. Theol. 1761–1964 [*Protocolum Sacrae Theologiae Facultatis promotionum 1761–1964*]; Th 45, *Catalogus doctorum s. theologiae (1761–1848)*.

Porównanie tabel 3 i 4 pozwala zauważyć, że niewielu ponad połowę wychowanków zakładu osiągało w Wiedniu stopień doktorski. Dlaczego zaledwie 54% ogółu wychowanków „Frintaneum” uzyskało ten stopień w Wiedniu? Potrzeby kadrowe seminariów duchownych skłaniały często biskupów do wcześniejszego odwoływania swoich księży ze studiów i obsadzania nimi wakujących katedr. Niekiedy brak zdrowia w warunkach rygorystycznego regulaminu zakładu nie pozwalał na uwieńczenie studiów stopniem doktorskim.

Instytut wykształcił kilkunastu przyszłych biskupów galicyjskich. Wychowankami „Frintaneum” byli metropolici lwowscy obrządku łacińskiego: Franciszek Wierzchlejski i Józef Bilczewski oraz obrządku greckiego: Grzegorz Jachimowicz, Spiridion Litwinowicz, Józef Sembratowicz, biskupi przemyscy obrządku łacińskiego: Maciej Hirscher i Antoni Manastyrski oraz obrządku greckiego: Tomasz Polański, biskup stanisławowski Grzegorz Chomyszyn, biskup tarnowski Józef Wojtarowicz, a także administrator apostolski w Krakowie Antoni Gałęcki. W zakładzie tym studiowali także dwaj biskupi pomocniczy obrządku łacińskiego w Przemyślu: Jakub Glazer i Karol Fischer. We „Frintaneum” wykształciło się również czterech biskupów pomocniczych obrządku greckiego: we Lwowie – Józef Bocian, Iwan Buczko i Nikita Budka i w Przemyślu – Grzegorz Łakota. Warto zwrócić uwagę, że wśród nich nie brakło synów chłopskich (Bilczewski, Wojtarowicz), co było przełamaniem *ancien regime'u*. Wśród wychowanków instytutu było kilkunastu profesorów i docentów Uniwersytetu Lwowskiego: Józef Delkiewicz, Wojciech Filarowski, Błażej Jaszowski, Michał Król, Jan Kucharski, Józef Poplicha, Klemens Sarnicki, Jan Ślósarz, Stanisław Szurek i Józef Watzka. We „Frintaneum” wykształciło się także kilku profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego: Teofil Długosz, Franciszek Gabryl, Emilian Lamboy, Zygmunt Lenkiewicz, Aleksander Schindler, Feliks Sosnowski, Stanisław Spis, Jan Staroniewicz i Antoni Trznadel.

W świetle aktualnych badań w latach 1772–1914 na Wydziale Teologicznym „Almae Matris Rudolphinae” studiowało ogółem 981 księży i kleryków diecezji galicyjskich – wychowanków omówionych zakładów²⁰. Spośród nich w latach 1809–1919 stopień doktora teologii uzyskało tam 120 księży, w tym 70 obrządku łacińskiego (Tarnów – 28, Lwów – 22, Przemyśl – 15, Kraków – 5), 49 obrządku greckiego (Lwów – 23, Przemyśl – 17, Stanisławów – 8, Chełm – 1) i jeden ksiądz obrządku ormiańskiego. Liczby te zestawiono w tabeli 5.

²⁰ AUW Th 22; *Matricula (1760–1850)*; Th 35; *Matricula (1851–1916)*; THK 53.1–21 *Katalog über Hörer...*

Tabela 5

Liczba księży diecezji galicyjskich – doktorów teologii Uniwersytetu Wiedeńskiego w latach 1809–1919

Obrządek	Diecezja	Liczba doktorów	Łącznie
Rzymskokatolicki	Tarnów	28	70
	Lwów	22	
	Przemyśl	15	
	Kraków	5	
Greckokatolicki	Lwów	23	49
	Przemyśl	17	
	Stanisławów	8	
Ormiańsko-katolicki	Chełm	1	1
	Lwów	1	
Razem		120	120

Źródła: Universitätsarchiv Wien, M 31, prom. Prot. Theol. 1761–1964 [*Protocolum S. Theologiae Facultatis promotionum 1761–1964*]; Th 20, *Acta Facultatis Theologicae* 6(1794–1849); Th 21, *Matricula inclytae Facultatis Theologiae (1611–1851)*; Th 44, *Catalogus dd. Doctorum s. Theologiae (1384–1827)*; Th 45, *Catalogus doctorum s. Theologiae (1761–1848)*.

W latach 1851/52–1913/14 na 574 galicyjskich studentów teologii aż 486 należało do obrządku greckokatolickiego. Największą liczbę kleryków z Galicji immatrykulowano w Uniwersytecie Wiedeńskim w semestrze zimowym 1901/02. Było to jednak zjawisko jednorazowe. Spowodowane zostało licznym napływem Rusinów z Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Lwowskiego²¹. Studenci ci opuścili Lwów na znak protestu wobec postępowania Senatu Akademickiego i zawieszenia zajęć (20 XI–7 XII 1901) podjętych w celu uspokojenia demonstracji młodzieży ruskiej występującej przeciw polskiemu charakterowi uczelni i domagającej się utworzenia narodowego uniwersytetu ukraińskiego. Klerycy ruscy powędrowali wówczas do Krakowa i Wiednia. Na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego liczba studentów wzrosła w tym czasie dwukrotnie i wynosiła ogółem 136 słuchaczy²². Znacznie większa liczba Ukraińców udała się wtedy do Wiednia, gdzie na Wydział Teologiczny zapisało się aż 147 greckokatolickich studentów na podstawie świadectwa odejścia z Uniwersytetu Lwowskiego. Po roku przybysze wrócili do Lwowa i liczba studentów galicyjskich w semestrze zimowym 1902/03 na Wydziale wiedeńskim spadła znowu do kilku osób²³.

²¹ AUW Th 35: *Matricula*.

²² S. Piech, *Akademicka młodzież duchowna Krakowa (1880–1939)*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 12:1993, s. 408–409.

²³ AUW Th 35: *Matricula*.

Wydział Teologiczny Uniwersytetu Wiedeńskiego, na którym studiowali wychowankowie omówionych w niniejszym opracowaniu zakładów teologicznych, odegrał niezmiernie ważną rolę w formacji intelektualnej elity katolickiego duchowieństwa galicyjskiego wszystkich trzech obrządków.

JUGEND AUS GALIZIEN IN THEOLOGISCHEN ANSTALTEN IN WIEN (1772–1914)

Zusammenfassung

Gründliche Reform des Theologiestudiums, das in Österreich im Zeitraum 1774–1776 durchgeführt wurde, hat Scholastik bedeutend begrenzt. Dagegen erweiterte sie das Studium der Bibel, der Patrologie und der Kirchengeschichte. Sie führte Pastoraltheologie als eine selbständige Disziplin ein. Es wurde in der Bildung und Erziehung des Klerus zum Grundsatz gemacht, den Priester zum loyalen Staatsbeamten auszubilden. Um dieses Ziel zu erreichen, sollte der erfolgreichste Weg sein, die ausgewählten und begabtesten Priester im Geiste des Josephinismus, österreichischen Patriotismus und restloser Loyalität der Regierung gegenüber in den speziell zu dem Zwecke in Wien gegründeten Instituten zu erziehen und sie an der Universität Wien, an der theologischen Fakultät auszubilden. Die dort gestalteten Priester bildeten den Kader der zukünftigen Bischöfe, der höheren Kirchenbeamten, Professoren an den theologischen Hochschulen und Gymnasialprofessoren, welche die kirchlichen Grundlagen des gesamten Klerus und der Gläubigen staatlich gestalteten. Im Jahre 1775 gründete Kaiserin Maria Theresese das königliche griechisch-katholische Seminar zur heiligen Barbara in Wien, das „Barbareum“ genannt wurde. Die einzelnen Diözesen des griechisch-katholischen Ritus der ganzen Donau-Monarchie bekamen dort je ein Paar Plätze für ihre Alumnen. 1802 gründete Kaiser Franz I. „das Wiener k. und k. Stadtkonvikt“. Es wurde im Jahre 1848 aufgelöst. Im Laufe der 46-jährigen Konviktstätigkeit wurden insgesamt 408 Alumnen aus Galizien erzogen und gebildet. 1851 eröffnete Kaiser Franz Joseph I. auf Bitte der griechisch-katholischen Bischöfe aus Galizien, Ungarn und Siebenbürgen das Griechisch-Katholische Zentralseminar in Wien für die ausgewählten Alumnen dieses Ritus aus allen Diözesen der Monarchie. (In dieses Konvikt, das sich an dem Universitätsplatz 750 befand, wurden auch die ausgewählten Kleriker aus Galizien aus den Diözesen der lateinischen, griechischen, armenischen Ritten aufgenommen). Anfangs war das Priesterseminar in der Schönlaterngasse 10 untergebracht, dann an dem Universitätsplatz 1. Das Griechisch-Katholische Zentralseminar in Wien, in dem seit 1885 lediglich Alumnen aus Galizien gebildet wurden, existierte bis 1895. In der 41-jährigen Tätigkeit dieser Anstalt wurden dort circa 300 Alumnen aus Galizien des griechisch-katholischen Ritus erzogen und gebildet. 1816 gründete Kaiser Franz I. infolge der Bestrebungen von Jakob Frint, dem Hof- und Burgpfarrer, dem späteren Bischof von Sankt Pölten „die k. und k. höhere Bildungsanstalt für Weltpriester zum hl. Augustin in Wien. Das Institut hatte seinen Sitz im Augustiner-Barfüßer Kloster an der hl. Augustinus Kirche (Augustinerstraße 7). Diese Anstalt wurde als „Institut des hl. Augustinus“ oder „Augustineum“ nachher „Frintaneum“ (nach dem Namen des Gründers) bekannt. Viele Priester, die „das Wiener k. und k. Stadtkonvikt“ und dann „das Griechisch-Katholische Zentralseminar in Wien“ absolviert hatten, bildeten sich im „Augusti-

neum" weiter. Das Institut wirkte bis Ende des Studienjahres 1918/19. In den Jahren 1816 bis 1919 wurden dort nach dem Institutsprotokoll des Frintaneums 179 Priester aus Galizien ausgebildet. Unter ihnen waren 116 Priester aus den Diözesen des lateinischen Ritus (Tarnów – 40, Lemberg – 37, Przemyśl – 29, Krakau – 10) und 61 Priester aus den Diözesen des griechischen Ritus (Lemberg – 33, Przemyśl – 19, Stanisławów – 9) und auch 2 aus dem Lemberger Erzbistum des armenischen Ritus. Von den in diesem Institut Studierenden haben 98 den Doktorgrad der Theologie an der Universität in Wien erworben. In der Gruppe dieser Priester waren 67 Priester des lateinischen Ritus (Tarnów – 27, Lemberg – 22, Przemyśl – 13, Krakau – 5), 30 Priester des griechischen Ritus (Lemberg – 14, Przemyśl – 9, Stanisławów – 7) und ein Priester des armenischen Ritus.

Nach den aktuellen Vorschungen studierten im Zeitraum 1772–1914 an der Universität Wien, an der theologischen Fakultät insgesamt 981 Priester und Alumnen aus den Diözesen in Galizien, welche in den oben erwähnten Anstalten gebildet wurden. Im Zeitraum 1809–1919 haben 120 Priester in Theologie promoviert. Unter ihnen gab es 70 des lateinischen Ritus (Tarnów – 28, Lemberg – 22, Przemyśl – 15, Krakau – 5), 49 des griechischen Ritus (Lemberg – 23, Przemyśl – 17, Stanisławów – 8, Chełm – 1) und ein Priester des armenischen Ritus. An der Universität Wien studierten in den Jahren 1851/52–1913/14 574 Theologiestudenten aus Galizien, unter denen 486 Studenten (85%) griechisch-katholisch waren.